

ÍNDIX

INTRODUCCIÓ, Jaume Grau Massalleras	IX
PRÒLEG, Ramon Alcoberro	XIII
<i>Bibliografia</i>	XXIII
<i>Sobre aquesta edició</i>	XXV

Michel de MONTAIGNE. <i>L'art de conversar</i>	1
Francis BACON. <i>Sobre el discurs</i>	38

COMENTARIS A *L'ART DE CONVERSAR*

JOSEP MASSOT, Irreal acadèmia de la paraula viva	45
RAMON ALCOBERRO, La decadència de la conversa, una paradoxa	50
CARMEN BASSOLAS, L'art de la conversa	55
MARGARITA BOLADERAS, L'impacte Montaigne	58
LUÍS CARCELLER, Conversar en temps de desconcert	61
MONTSERRAT CARDONA, Sobre el diàleg	66
JAUME GRAU MASSALLERAS, La conversa: com menjar-se l'altre educadament	68
FERNANDO HERRERO, La conversa	76
SALVADOR LLOPART, <i>Parli amb ella</i> . La conversa al cinema	79
CARME MARARET, Potser, només potser	84
JAUME MARTÍ-OLIVELLA, Divuit rèpliques i un comentari final a <i>L'art de conversar</i>	86
CARME PORTA, Conversar és tenir cura	91
PERE RUIZ TRUJILLO, Conversar Montaigne	94
SUSANA SOLÉ, Conversar	96
ENRIC UMBERT-REIXACH, Una conversa per Whatsapp ...	98

INTRODUCCIÓ

JAUME GRAU MASSALLERAS

El més fructífer i natural exercici del nostre esperit és, a parer meu, la conversa.

Considero el seu exercici l'ús més agradable que cap altre acte de la nostra vida.

Michel de Montaigne, *Essais*, llibre III.

Tot celebrant encara els nostres deu anys, i amb l'horitzó posat en el centenar de sessions del Cafè filosòfic d'Esplugues, que arribarà ben aviat, estem molt contents, estimats lectors i amics de la filosofia de proximitat, de presentar-vos aquest petit volum, obra col·lectiva d'alguns amics i amigues que ens han acompanyat des del principi, un cop el nostre Cafè ha depassat la ratlla d'aquesta dècada, per damunt d'aigües turbulentes, pandèmies i esclats revolucionaris. Lamentablement, no ens ha pogut acompanyar en aquesta aventura l'estimat Hilari M. Pellicé, de qui mai oblidarem el seu infatigable afany de conversar amb els amics fins al darrer moment.

Volem considerar aquesta edició col·lectiva de l'assaig *L'art de conversar* com una conxorxa entre amics, on cadascú aporta la seva mirada sobre la conversa, emmirallant-nos en Michel de Montaigne, el pare de l'assaig i el gran teòric de la conversa moderna (l'assaig és «el llenguatge de la conversa transferit a un llibre», com va dir Emerson), perquè el diàleg entre iguals és el que mou un cafè filosòfic.

Davant per davant del pragmatisme utilitarista del canceller Bacon («*scientia potentia est*», el coneixement és poder), de qui també publiquem un breu text que ens podria servir per extreure les normes de funcionament d'un cafè filosòfic, xalem més amb l'escepticisme, un xic autocomplaent, de l'autor dels *Essais*. Montaigne ens agrada per la seva capacitat d'introspecció i la mirada sorneguera; i retent-li l'homenatge merescut, la nostra pretensió és que aquest llibre ressoni com si fos la transcripció d'alguna de les nostres reunions.

Quan parlem de les nostres trobades, ens agrada definir-les com a converses, perquè trobem que aquest és el sentit últim d'un cafè filosòfic: engegar una conversa sobre un tema prèviament acordat, sense la pretensió d'arribar a conclusions definitives, sinó expressant el nombre més gran d'opinions, que sovint són tantes i tan diverses com participants s'hi apleguen. Aquesta és la riquesa d'un diàleg interessant: «*Cap proposició em sorprèn, cap creença m'ofèn, per contrària que sigui a la meua*», deia Montaigne. Subscrivim les seves paraules, tal com les recollíem a l'encapçalament: sempre que compartim el gust per la conversa amb tothom que s'hi afegeix i ens anima el mateix esperit quan opinem amb ell: «*Perquè hem nascut per buscar la veritat; però posseir-la pertany a un poder més gran*». «*No es tracta de qui guanyarà, sinó de qui farà les millors curses*», afegia Montaigne. A l'època de la competició i de l'estadística, no hi ha cap millor manera de desaprovar l'obsessió per la preeminència del rècord i de proclamar qui té la veritat més gran, la més bonica o la més pregona. Recuperant la maièutica socràtica, pensem que si es pot trobar alguna veritat és la que el diàleg fa aflorar de dins de nosaltres mateixos.

No és feina nostra definir què és la filosofia, ni a qui pertoca el seu exercici, perquè com deien les

àvies, doctors té la santa mare església, i tothom fa la seva feina. És ben cert, però, que, com hem defensat en publicacions anteriors, ens reconeixem com a seguidors d'Epicur que posen en pràctica la filosofia com a teràpia de l'ànima i del cos; el cafè filosòfic practica una filosofia immanent, que té a veure amb el món viscut, i l'entén com a forma de vida. Volem conrear-la amb l'amable pràctica de la convivialitat entre amics, que se senten hereus del simposi grec recuperant el diàleg des dels orígens del logos; aquell diàleg que ens ensenya a superar la violència. Quan podem, reprenem l'essència del *Convit* d'Agatò, si és possible ben regat amb el vi, obsequi del fill de Zeus (però amb la mesura que legisla Plató), amb un esperit més dionisiac que apol·lini.

Fent un símil polític, un cafè filosòfic és sempre un assaig de democràcia directa: constituït en assemblea sobirana, representa una democràcia deliberativa, profundament ètica en el seu discurs, com diria Habermas; amb la diferència substancial que no es tracta d'obtenir un acord imminent, un profit immediat com podria ser trobar ensems la veritat instantània, necessàriament. Ens ha de ser suficient el mateix acte d'aplegar ciutadans lliures i autònoms, que no els obliga a practicar la persuasió, a la manera de Pascal, ni a assolir cap objectiu pragmàtic o utilitari més enllà de la simple i pura pràctica convivencial.

Com assevera encertadament J. Massot, en un Cafè filosòfic: «*Queda prohibit parlar per "informar". Es parla per "ser".*» L'aspecte utilitarista és més aviat a posteriori, com l'educació: l'exercici de la llibertat i de la igualtat en petites comunitats, sempre contribueix a la formació d'una ciutadania activa, que defuig el dogma i cerca la raó, car el coneixement i la pràctica igualitària ens capacita

per crear vincles i bastir una societat lliure i democràtica.

Fem el nostre camí seguint el solc dels cafès literaris de la Il·lustració sovintejats per Diderot o Rousseau, que defensaven la «filosofia popular» i mirem de recuperar l'estimulant conreu de conversar entre les «dones sàvies» dels salons aristocràtics francesos, que ha estudiat, fins deixar-ne un bon testimoni, Benedetta Craveri, aferrissada defensora de la «cultura de la conversa». Més en els nostres temps, els cafès filosòfics han revifat a partir del 1992, amb Marc Sautet al *Café des Phares* de Paris, el *Café Philo* de Narbona de Michel Tozzi i el *Café Philo* a Bordeaux, animat per Bernard, entre molts altres al país veí. A Barcelona, volem saludar especialment els amics dels *Filòsofs de la Gleva* i del *Café filosòfic del Raval*, on vam començar a esmoliar les eines.

I, ara que hem arribat fins aquí, aprofitem l'avinentsa per proclamar, amb orgull i satisfacció, els estatuts de la Irreial Acadèmia de la Paraula Viva, que devem a en Josep Massot, i els fem nostres en endavant. Serem nobles i virtuosos en la seva observança. Com diu Montaigne: «La paraula és una meitat d'aquell que parla i una altra meitat de qui escolta». Llibre III, *Essais*.

PRÒLEG

Cette charmante mais difficile escrime.
Maupassant

RAMON ALCOBERRO

Ho va escriure Montaigne: *Certes, c'est un sujet merveilleusement vain, divers et ondoyant, que l'homme; il est malaisé d'y fonder jugement constant et uniforme* («Certament, no hi ha un subjecte tan meravellosament vanitós, divers i ondulant com l'home; és complicat formar-se'n un judici constant i uniforme»).¹ Entendre —i entendre's ell mateix, si tal cosa fos possible—² va ser el tema i l'objectiu de la filosofia de Montaigne que als tres volums dels seus *Assaigs* reflexiona sobre l'humà de manera dispersa i molt personal, sovint contradictòria i profundament vital. Per a Montaigne filosofar no té necessàriament a veure amb construir conceptes. Més aviat al contrari: era una manera de viure, un esforç per entendre les variacions de l'estrany animal humà que ha fet del canvi la seva forma de ser, i d'enraonar amb el seu temps i amb els clàssics del pensament antic.

Els *Assaigs* són reflexions sobre l'estranya capacitat humana que ens fa ser alhora sublims i ridículs, sociables i solitaris, esplèndids i mise-

¹ MONTAIGNE, *Assaigs*, I, 1.8

² *Ibid*, II, 6. «No hi ha cap descripció més difícil que la descripció d'un mateix, no n'hi ha cap que sigui tan útil». No debades la divisa de Montaigne fou *Que sçay-ie?* sobre una balança en equilibri (símbol de dubte assenyat), però al seu escut familiar hi figurava una pota de lleó, símbol de fermesa.

rables. En les seves paraules: «*moy à cette heure et moy tantost sommes bien deux*».¹ Pensar a la manera de Montaigne és acceptar les contradiccions, saber-se imperfecte i entendre que «els judicis universals que veig tan sovint no diuen res» (III, 8) perquè tant en nosaltres com en l'espectacle del món hi ha de tot: felicitat, breus moments de joia i llibres savis, però també dolor i mal; i com va notar ell mateix: «qui eliminés les llavors d'aquestes característiques de l'home destruiria les condicions fonamentals de la nostra vida» (III, 1). Tancat a la seva torre del castell de Montanha, però no gens sol sinó acompanyat per una munió de llibres, l'aristòcrata una mica tronat i pedant, cansat de patir guerres de religió (que ho eren també de vanitat), va dedicar les seves energies a escriure temptejant un llibre sobre tota mena de qüestions, sense mai pretendre fer lliçó de res, perquè com diu en aquest mateix text, la seva raó «té impulsos i agitations diàries i casuels». Montaigne de vegades pren partit, però és prou intel·ligent per no creure ni tan sols en el seu partit.² S'ha dit, i és cert, que els seus textos són més metabòlics que arquitectònics i més vitals que conceptuals. No s'interessava gens pels tractats, simplement feia provatures, intents de comprensió. D'aquí el nom del seu llibre: *Assaigs*, que és una manera amable de dir que res del que pensa és definitiu.

¹ *Ibid*, III, 9: «Jo ara mateix i jo fa una estona som dos». Al cap dels segles Arthur Rimbaud va reformular aquesta intuïció: «*Je est un autre*» (*Cartes del vident*, maig del 1871).

² *Ibid*, III, 1. «Qui es manté insegur i indecis, qui té els afectes immòbils i no es manifesta sobre els problemes del seu país o sobre una disputa pública, no trobo que sigui bo ni honest: s'ha de prendre partit». Això, però no li impedeix afirmar que en cas de necessitat, i per prudència, està tan a favor del bé com del mal i dels protestants com dels catòlics: «*Je porterois facilement au besoing une chandelle à Saint Michel, l'autre à son serpent*», (III, 1). Evitar el mal present sempre és millor que esperar un bé futur.

Com resumia Eugeni d'Ors al seu *Glossari* (7 de desembre de 1906): «l'obra de Montaigne no és una obra, sinó més pròpiament un diari de filòsof inscrivint sos pensaments al compàs de la vida.» Com qualsevol home solitari, detestava enganyar-se ell mateix i, tot i ser un pedant, no li agradava jugar a ser sublim. Sarah Bakewell a *Com viure una vida amb Montaigne* constata que per a ell: «Qualsevol conversa és bona mentre es mantingui amb esperit amable i amistós» (2010, trad. esp. Ariel, 2011, p. 201), no li agradava la conversa sobre temes trivials i «les actuacions de solistes afectats, l'ensopien».¹

«La meua filosofia està en l'acció, en l'ús natural i present i poc en la fantasia. Tant de bo m'agradés jugar a les bales i a la baldufa» (III, 5). Montaigne és un home fet de contradiccions, convençut que no es pot ser humà sense assumir-les, perquè «Ningú està lliure de dir bestieses. La desgràcia és dir-les seriosament».² Catòlic (però no gaire!) i conseller d'un rei protestant, Enric III de Navarra; noble (però amb mare jueva!) i més donat a les virtuts burgeses i a la ironia que a la xerrameca dels blasons; savi però solitari en un castell no gaire gran i mig perdut al Perigord... occità que escriu en francès. Ell mateix ho diu al seu llibre: «Les contradiccions en els judicis ni m'alteren ni m'ofenen: tan sols em fan sentir despert i m'exerciten».

Blaise Pascal, el seu millor lector i al mateix temps algú del tot negat per aplicar l'esperit de Montaigne, va explicar així al seu amic, mossèn de Sacy, la manera de procedir del nostre filòsof:

¹ SARAH BAKEWELL, *Com viure. Una vida amb Montaigne*. Barcelona, Ariel, 2011, p. 201.

² *Ibid*, I, 3.

«Posa totes les coses en un dubte universal i tan general que aquest dubte s'arrossega a si mateix, és a dir, que dubta si dubta, i, dubtant, fins i tot d'aquesta darrera proposició, la seva incertesa gira sobre ella mateixa en un cercle perpetu i sense repòs, oposant-se igualment als que assegurin que tot és incert i als que assegurin que no tot ho és, ja que no vol assegurar res. És en aquest dubte que dubta de si mateix i en aquesta ignorància que s'ignora, i que ell anomena de forma mestra, on rau l'essència de la seva opinió, que no ha pogut expressar en termes positius. Ja que, si diu que dubta, es traeix assegurant, almenys, que dubta; i com que això és formalment contrari a la seva intenció, no ho ha pogut explicar sinó per mitjà d'una interrogació; de manera que no volent dir. Jo no sé, diu ¿què sé jo?, i en fa la seva divisa, col·locant-la sota unes balances que, pesant els contradictoris, els troben en un perfecte equilibri; és a dir, que és un pirrònic pur.» (Traducció de Pere Lluís Font).

Amb Montaigne l'escepticisme assoleix la seva formulació moderna, feta de distància respecte a un món massa obvi i al mateix temps profundament humanista, és a dir, vitalment interessada per la compassió que mereix la petitesa humana. A diferència de l'escepticisme contemporani, radicalment descregut i antihumanista, Montaigne s'esforça en la difícil tasca de reivindicar que l'home no és un ésser absurd tot i que els humans fan esforços per semblar-ho. «Cada home porta en ell la forma entera de la humana condició» (III, 2). L'home no és necessàriament un ésser inconsistent, sinó (molt més senzillament) algú capaç de totes les diverses metamorfosis. Per això hi ha en l'humà una estranya i profunda dignitat que no s'exhaureix en cap tractat, ni en cap teoria.

Sobre aquesta edició

De l'art de conférer és el capítol VIII del llibre III dels *Assaigs* de Montaigne. El text recull força elements de *La civil conversazione* (Bòsul, Bressa, 1574) de l'humanista italià Stefano Guazzo (1530-1593), obra moral de gran èxit arreu d'Europa, traduïda al francès l'any 1579. A partir de la segona edició ampliada (1579), el text de Guazzo va tenir quaranta-tres edicions en italià fins a la segona meitat del segle XVII, i a més de la traducció francesa, va ser editat en llatí, anglès i alemany, cosa que dona una idea prou clara de la seva importància en la configuració de les idees del seu temps. Montaigne, a més, recull un fil de pensament que havia exposat en les seves crítiques a la pedanteria («*Du pédantisme*», I, 24) i en la reivindicació de valor del diàleg com a «exercici de les ànimes» («*Des trois commerces*» III, 3), i participava de la tradició estoica que entén la conversa entre els savis com l'alegria d'una ànima serena.

La traducció i les notes de l'assaig de Montaigne, a cura de Ramon Alcoberro, pren com a base l'edició coordinada per Jean Céard (2002), amb aportacions pròpies. L'original de Montaigne no estava dividit en paràgrafs que en aquesta edició corresponen al traductor. S'ha complementat amb un text de clara inspiració montaigneana, l'assaig de Francis Bacon, *Of Discourse*, que el canceller de Verulam va publicar a la primera edició dels *Essays or Counsels, Civil and Moral* (1597), en traducció de Jaume Martí-Olivella. Hi ha en català una traducció completa dels *Assaigs* de Bacon a cura

del gran poeta Josep Carner (Barcelona, Curial, 1976). Del llibre tercer dels *Assaigs* de Montaigne n'hi ha dues que el lector trobarà a la bibliografia. Els comentaris que acompanyen aquesta edició de *L'art de conversar* corresponen a membres i amics del Cafè filosòfic d'Esplugues que ens han volgut acompanyar en el diàleg amb els clàssics.

L'ART DE CONVERSAR

MICHEL DE MONTAIGNE

És un costum de la nostra justícia condemnar alguna gent com un advertiment per a d'altres. Condemnar-los per haver comès una falta seria una estupidesa, com diu Plató.¹ Perquè el que ja està fet no es pot desfer, però se'ls castiga perquè no hi tornin o perquè s'eviti l'exemple de la seva falta. No es corregeix el penjat, es corregeixen els altres a través seu. Jo faig el mateix. Els meus errors són perfectament naturals i incorregibles. Però igual com la gent de bé resulta útil al públic fent-se imitar, jo potser el beneficiaré fent-me evitar.

None vides.

Albi ut male viuat filius, utque

¹ PLATÓ (*Lleis* 934a-b) distingeix entre els tipus de penes que es poden imposar als malfactors segons les circumstàncies: «Si algú ha transgredit la llei deixant-se arrossegar a causa de la seva joventut o d'alguna altra feblesa, aquesta pena ser més lleugera, si és per la seva pròpia bogeria, per impotència a l'hora de dominar els plaers o els dolors, o en un accés irresistible de terror, de passió, d'enveja, de còlera, la pena serà més dura no a causa del mal comès, perquè el que ja està fet mai no es podrà desfer, sinó amb vista al pervindre, perquè ell i els que el veuran castigat, arribin a detestar francament la injustícia. o a alliberar-se del pes més gran d'aquesta misèria». El text continua comparant les bones llei amb el bon arquero que encerta disparant. Possiblement, mentre redactava aquest assaig Montaigne tenia al cap la imatge de la conversa que s'enceta tirant pel dret. També podia haver trobat el text en SÈNECA al *De ira*: «Cap home raonable castiga perquè ha estat comesa una falta sinó perquè no torni a passar» (I, 19).

*Barrus inops? magnum documentum, ne patriam
rem*

*Perdere quis velit.*¹

Publicant i confessant les meves imperfeccions, algú aprendrà a témer-les. Les qualitats que més aprecio en mi em fan més honor acusant-me que lloant-me. Vet aquí perquè hi torno a caure i m'hi aturo ben sovint. Però comptat i debatut mai no es parla d'un mateix sense perjudici. Els retrets que hom es fa a un mateix sempre són creïbles, els elogis increïbles. N'hi ha alguns del meu temperament que n'aprenen més equivocant-se que prenent model i fugint que pas seguint. A aquesta mena de disciplina es referia el vell Cató quan deia que els savis tenen més a aprendre dels bojos que els bojos dels savis.² I aquell músic antic que tocava la lira, de qui Pausànias explica que havia obligat els seus alumnes a acostumar-se a escoltar un mal intèrpret que vivia al davant de casa seva per aprendre a abominar les seves notes desafinades i els acords gens harmònics. L'horror que em provoca la crueltat em fa sentir més ganes de ser clement del que podria aconseguir qualsevol discurs en favor de la clemència. Un bon escuder no em fa posar més recte a sobre del meu cavall que un procurador o un venecià a cavall,³ i una manera

¹ HORACI, *Sàtires* I, 4, 109-111: «No veus com viu de malament el fill d'Albi i com n'és de pobre el fill d'en Barrus? Bona lliçó perquè ningú vulgui perdre la pàtria i la hisenda».

² PLUTARC, *Vida de Cató el censor*, XVII. La font més probable de Montaigne és Stefano Guazzo (1530-1593), *La civil conversazione* (1574): «Aprendre dels savis els mitjans per esdevenir millor i dels bojos les raons de ser més prudent» (Llibre II, p.147).

³ A MONTAIGNE li agradava molt cavalcar, l'equilibri inestable a cavall és com una metàfora de la meditació i de la vida i en uns dels seus textos més interessants reflexionà sobre la mort a partir d'una caiguda de la cavalcadura («De l'exercitació», II, 6). En una societat cortesana, la gent de poc fiar, vinculada al

de parlar incorrecta reforma més la meua que una d'adient.

Cada dia la nècia actitud d'algú m'alerta i m'adverteix. Allò que ens resulta desagradable, ens empipa i ens desvetlla més que no l'agradable. El temps que vivim és adient per esmenar-nos a través dels exemples contraris; per desacord més que per acord, per diferència més que per semblança. Sentint-me poc atret pels bons exemples, em serveixo dels dolents que fan lliçó cada dia. M'he esforçat per resultar tan agradable com desagradable era la gent que veia. Tan ferm com fluixos eren els que veia, tan suau com aspres eren els que tenia a prop. Però em proposava uns nivells impossibles d'atènyer.

El més fructífer i natural exercici del nostre esperit és, a parer meu, la conversa. Considero el seu exercici un fet més agradable que cap altra acció de la nostra vida. I per aquesta raó, si em veiés forçat a triar, abans consentiria, em sembla, a perdre la vista que l'oïda o la parla. Els atenesos,¹ i també els romans, van tenir aquest exercici en gran honor a les seves Acadèmies. En el nostre temps, els italians en conserven alguns vestigis, amb gran profit per a ells, com es pot comprovar comparant els nostres enteniments amb els seus.² L'estudi dels llibres és un moviment lènguid i feble que no

diner i al comerç, és a dir, procuradors (cobradors d'impostos) i venecians (amb fama d'entabanadors), tenien fama de mals genets.

¹ PLATÓ, *República*, VI, 498a: «El que considero més difícil en la filosofia és el que fa al diàleg».

² MARSILIO FICINO havia creat l'Acadèmia de Florència l'any 1462 en una casa que li havia donat Cosimo de Medici a Carreggi prop de la ciutat i a imitació d'aquesta se'n van formar d'altres, a Itàlia primer i més endavant a França. N'hi havia de dedicades a la música com l'Accademia degli Invaghiti, de Màntua (1562) o la literatura com la degli Affidati a Pavia (1562) de les quals parla Guazzo.